

SLOVENSKA MLADINSKA REALISTIČNA AVANTURISTIČNA PROZA

1 Opredelitev pojma

Termin perspektiva, ki je osrednja tema simpozija, v literarni teoriji nima enoznačnega pomena in rabe.

Oxfordski slovar *Literary terms*, ki ga je napisal Chris Baldick, opredeljuje pod geslom »point of view« (perspektiva) »položaj ali osrednjo točko dogodka v zgodbi, ki jo opazujemo in nam je predstavljena« (Baldick 1990: 173). Glavna razlika pri tako pojmovani perspektivi je vidna med prvoosebni in tretjeosebni pripovedovalcem.

Pojmovnik suvremene književne teorije Vladimirja Bitija opozarja na nedoslednost rabe termina perspektive. »Označuje lahko pripovedovalčev odnos do ubeseditve prikazanega sveta« (Biti 1997: 119), za kar so pogosto uporabljeni sinonimi pogled, situacija, pozicija in podobno. V ožjem smislu, kot ga pojmuje npr. G. Genette, je to fokalizacija. Tretja možnost, ki jo omenja Biti, je perspektiva, kot »jo pojmuje S. S. Lanser, ki je klasični pojem perspektiva preimenovala v izraz stališče, uporablja pa ga za samo eno dimenzijo pripovedovalčeve legitimacije v besedilu, ki ji pridružuje odnos pripovedovalca do različnih stališč bralcev in odnos pripovedovalca do samega sebe« (Biti 1997:119).

Janko Kos v *Morfologiji literarnega dela* opozarja na »perspektivo govorečega, pri čemer je treba misliti zlasti na razlike med scenskim in panoramskim govorom, med notranjo in zunanjo perspektivo« (Kos 1981:72).

V *Mali literarni teoriji* Matjaža Kmecla so literarne perspektive ali etološke literarne vrste opredeljene »z avtorjevo nravnostjo, z njegovim obnašanjem. Tako se lahko v isti oblikovni književni vrsti pojavljajo najrazličnejše etološke vrste (perspektive), saj je zunanja forma – recimo dolžina romana – v glavnem neodvisna od avtorjevega nravnega obnašanja, avtorjevega ocenjujočega razmerja do sveta« (Kmecl 1996: 166). Kmecl dalje navaja tragično, komično, tragikomično, kritično ter pravljico perspektivo. Omenja tudi prostorske perspektive: panoramično, scenično ter slikovno-scenično (Kmecl 1996: 216). Kmecl omenja še pesniško/literarno perspektivo, imenovano tudi »point of view (angl.), gledišče ipd. – stališče do ubesedenega sveta, značilna drža pesniškega (literarnega) subjekta do tega sveta« (Kmecl 1996: 163).

Zaradi tako različno rabljenega pojma perspektiva, ga velja natančneje opredeliti: v najširšem smislu je termin perspektiva mogoče uporabljati etološko (žanrsko). Pripadnost k določenemu žanru je pogojena s snovnimi in tematskimi prvini književnega dela. Eden najbolj razširjenih mladinskih žanrov je gotovo avanturistična (realistična in fantastična) proza, zato bo žanrska perspektiva predstavljena na primeru slovenske mladinske realistične avanturistične proze.

2 Splošna oznaka realistične avanturistične proze

Avanturistična proza ima v slovenskem prostoru pogosto sinonim pustolovska proza, v tujini pa se precej raziskovalcev nagiba k drugačni delitvi, in sicer navadno opredeljujejo pustolovsko prozo kot podžanr avanturistične proze.

Janko Kos v leksikonu *Literatura* enači termina pustolovski roman in avanturistični roman: »je skupna oznaka za različne tipe romana, ki so jim glavni snovni elementi pustolovščine (avanture)« (*Literatura* 1977: 199).

V *Rečniku književnih termina* sodi med pustolovske romane tisto literarno delo, »ki prikazuje vznemirljive dogodke iz naravnega življenja. Glede na vsebino in književni prostor loči: pikareski roman, robinzonade, simplicijade, vestern, viteški roman, dvorni roman« (*Rečnik književnih termina* 1985: 622).

Milan Crnković je razdelil v knjigi *Dječja književnost* mladinske avanturistične romane v šest bolj ali manj homogenih skupin. Prvo skupino tvorijo robinzonade, drugo indijanarice, romani divjega zahoda (vesterni) in romani o eksotičnih krajih, tretjo romani o gusarstvu, o iskanju skritega blaga, o borbi za skrivnostne načrte o dragocenostih, četrto skupino tvorijo znanstveno-fantastični romani, peto zgodovinski romani, zadnjo pa potopisi in biografije raziskovalcev. Torej je Crnkoviću termin avanturistični roman nadpomenka za različne pustolovščine, ki pa niso razdeljene po enotnem kriteriju. Enkrat uporabi kot kriterij delitve književno osebo, drugič književni prostor, tretjič izhaja iz zgodbe same. Ugotavlja pa, da je avanturistična književnost v mladinski literaturi pravi fenomen, saj je to daleč najbolj brana in najprivlačnejša književnost za otroke med desetim in trinajstim letom starosti. Crnković poudarja, da se »danes v avanturistično književnost v večji meri prištevajo dela lažjega žanra, v katerih so opisane avanture junakov prerije ali puščave, morjeplovcev, brodolomcev, gusarjev, raziskovalcev neznanih krajev, lovcev, kavbojev, rančerjev, Indijancev, detektivov in policistov, v to skupino pa lahko štejemo tudi romane, ki temeljijo na znanstvenih odkritjih in vodijo svoje junake od avanture do avanture, ter določen tip zgodovinskega romana, ki bralca zabava z nevarnostmi in pustolovščinami, ki jih preživlja glavni književni junak« (Crnković 1967: 185).

Ozko specializirani *Lexikon der Kinder- und Jugendliteratur* (1977: 7–10) pod geslom avanturistična proza, ki ga je prispeval Peter Hausbek, označuje mladinsko književnost z zelo različnimi temami in motivi. Hausbek navaja raziskovalca mladinske avanturistične proze A. Hölderja in H. Pleticho, ki tovrstno književnost delita glede na doživetje v naslednje skupine: lovska, morska, indijanska, vojna, raziskovalna, potovalna (potopisna), detektivska, tehnično-utopična in zgodovinska avantura. Avanturistična mladinska proza pa je definirana kot »nepričakovano, negotovo in nenavadno doživetje z nepredvidenim zaključkom, ki pogosto vsebuje veliko mero tveganja. Značilnosti mladinske avanturistične književnosti so: bogastvo dejanj, napeto prikazovanje dogodkov, nizanje nevarnih situacij in njihova razrešitev, časovna zaporednost dogodkov, opisovanje geografsko, zgodovinsko in socialno oddaljenih okolij in književni junak z nadpovprečnimi lastnostmi (umnost, hladnokrvnost, občutek za sled), ki je navadno brez doma in družinskih vezi, izžareva pa brezčasno večno mladost. Gledano s pedagoškega stališča avanturistična literatura mladostniku posreduje sistem vrednot (čeprav se dogodki nizajo v fiktivnem svetu), identifikacijo s pozitivnim književnim junakom, ki bralca navduši s svojo močjo in s premagovanjem življenjskih ovir, nevarnost tovrstne literature pa tiči v nekritičnem sprejemanju junakovih dejanj in/ali v skrajni fazi celo v posnemanju« (*Lexikon der Kinder- und Jugendliteratur* 1977: 7).

Lexikon der Kinder- und Jugendliteratur še posebej poudarja, da je avanturistična proza zanimiva za bralca v starosti od enajst do petnajst let in je prehodna literatura med mladinsko in nemladinsko književnostjo. Mladostnike privlači zaradi

razgibanosti dogajanja, hitre izmenjave epizod in zanimivosti tem. Z vključevanjem nenavadnih dogodkov in poudarjanjem posebnih sposobnosti književnih oseb se avanturistična proza navezuje na pravljično (kot zgodnejšo fazo otrokovega bralnega razvoja).

The Oxford Companion to Children's Literature, napisala sta ga Humphrey Carpenter in Mari Prichard, prinaša definicijo **avanturistične pripovedi**: »Namenjene so otrokom, še posebej dečkom, njihove osnove pa so srednjeveške romance. Moderne avanturistične knjige imajo svoj začetek v delu Daniela Defoeja *Robinson Crusoe*, ki je postal model za robinzonade. Pozneje se uveljavi model, ko gredo dečki v divjino, družijo se z domorodci in lovci in se vrnejo domov bolj izkušeni in trdni. V tovrstnih zgodbah so Indijanci in Eskimi opisani s precejšnjimi simpatijami. Vzporedno se razvijejo v Angliji populistične zgodbe, ki romantizirajo dogodivščine kriminalcev, v Ameriki pa predvsem vesterni. Po prvi svetovni vojni se razvijejo vojne zgodbe, detektivke, znanstvena fantastika in počitniške dogodivščine, skoraj vse pa začnejo izhajati v nadaljevanjih.« (Carpenter, Prichard 1987: 6–8)

Miroslava Genčiova je v enem izmed poglavij v knjigi *Literatura pro dēte a mládež*, ki ga je nasloвила *Pustolovska literatura*, prikazala delitev mladinske avanturistične književnosti, kamor prišteva naslednje podžanre (imenuje jih vrste): potopisno književnost, robinzonade, pomorski roman, vohunski roman, indijancarice in roman o stezosledcih, detektivski roman, kriminalni roman, senzacionalni roman.

Na Slovenskem se je s pustolovsko prozo podrobno ukvarjala Svetlana Slapšak v delu *Pustolovski roman potuje na vzhod*. Čeprav se avtorica ukvarja z nemladinsko pustolovščino, je le-ta lahko dobro izhodišče za prikaz razmer tudi v mladinski književnosti. Slapšakova med pustolovske podžanre uvršča kriminalni, detektivski in znanstvenofantastični roman ter roman Divjega zahoda.

Ob upoštevanju različnih teoretičnih izhodišč realistične avanturistične proze je potrebno poudariti, da pojem realističen ni povezan z literarnozgodovinsko oznako realizma, temveč označuje vsebinsko oznako književnih del z realistično ali verjetnostno motivacijo. Slovensko mladinsko realistično avanturistično prozo velja zato označiti (natančneje opredeliti) takole:

Slovenska mladinska realistična avanturistična proza je tisti del književnosti, ki nastaja na slovenskem ozemlju oz. jo pišejo Slovenci v zamejstvu in zdomci, namenjena pa je bralcem med devetim in petnajstim letom starosti. Ne vsebuje fantastičnih elementov, zato se njene teme in motivi gibljejo v mejah mogočega in preverljivega dogajanja. Je daljši prozni žanr, ki vsebuje šest tipov: **pomorsko avanturistično prozo**, **potopisno avanturistično prozo**, **športno avanturistično prozo**, **taborniško avanturistično prozo**, **otroško detektivko** in **vsakdanje dogodivščine**.

3 Literarnozgodovinski pregled avanturistične mladinske proze

Večina literarnih zgodovinarjev postavlja kot začetek mladinske realistične avanturistične proze delo Daniela Defoeja *Robinson Crusoe* (1719), ki ga seveda šele v novejšem času prištevamo k mladinskemu slovstvu. Enako se je zgodilo še z vrsto nemladinskih romanov, ki jih otroci v robinzonski dobi bralnega razvoja zelo radi berejo, hkrati so ta dela vzor za pravo mladinsko avanturistično prozo, katere predstavniki so: Charles Dickens s socialno kritičnima avanturama *Oliver Twist*

(1838) in *David Copperfield* (1850), Mark Twain s *Prigodami Toma Sawyerja* (1876), *Prigodami Huckleberryja Finna* (1885) in *Tomom Sawyerjem detektivom* (1896), Alan Alexander Milne z delom *Skrivnost rdeče hiše* (1922), Eric Kästner z *Emilom in detektivom* (1930), Enid Blyton z zbirko *Pet prijateljev* (21 knjig, ki so izhajale od 1942 leta dalje), Astrid Lindgren z delom *Detektivski mojster Blomkvist* (1946). Po drugi svetovni vojni pride do množične produkcije avanturistične mladinske književnosti. Zaradi družbenih sprememb začnejo odmirati vesterni, morjeplovske in gusarske avanture, tudi potopisno-avanturistična književnost postane občutno redkejša, pojavljati pa se začne nova motivika, npr. taborništvo (pohodništvo), skrb otrok za ekološko problematiko ipd.

Avtorji slovenske mladinske realistične avanturistične proze so: Tone Seliškar (*Rudi, Bratovščina Sinjega galeba, Posadka brez ladje, Jadra na robu sveta, Indijanci in gusarji*), Mirko Kunčič (*Tinček in Tonček, Dogodivščine v pragozdu I. in II. del*), Oskar Hudales (*Triglavov polet, Ukradeni bogovi, Veselo potovanje, Taborjenje ob Črnem jezeru*), Anton Ingolič (*Tajno društvo PGC, Potopljena galeja*), Brane Dolinar (*Dvojne počitnice, Rdeča kapica iz Zgornje Šiške, Detektivi na jeklenih konjičkih, Detektivi v zeleni katri*), Leopold Suhodolčan (*Deček na črnem konju, Skriti dnevnik, Rdeči lev, Rumena podmornica, Naočnik in Očalnik*), Branka Jurca (*Uhač in njegova družina, Vohljači in prepovedane skrivnosti*), Venceslav Winkler (*Gadje iz Šiške*), Ivo Zorman (*Na senčni strani mesta, Gnezdo Sršenov, Obveščevalec Lesnika, Moj Daniel*), Vitan Mal (*Roki Rok, Školjka svetega Sebastijana, Ledosned, Hitro, hitreje, Dvojni agent Žardna*), Smiljan Rozman (*Lov za ukradenimi milijoni*), Dragotin I. Vresnik (*Zaklad na obali*), Mimi Malenšek (*Tecumseh, Lučka na daljnem severu, Počitnice v Bayangi*), Pavle Zidar (*Mulci, Glavne osebe na potepu*), Slavko Pregl (*Odprava zelenega zmaja, Priročnik za klatenje, Geniji v kratkih hlačah, Geniji v dolgih hlačah, Bojni zapiski mestnega mulca*), Miha Matè (*Bosopeta družina, Kurja vojska*), Ivan Sivec (*Pozabljeni zaklad, Skrivnost zlate reke, Krokari viteza Erazma, Gusarji na obzorju, Netopir brez kril, Beli mušketir, Formula smrti, Zelena kri*), Mate Dolenc (*Golo morje*), Bogdan Novak (zbirka *Zvesti prijatelji: Morska skrivnost, Grajski strah, Pozor, hud pes!, Bela past, Hudobna graščakinja, Usodni piknik, Gozdni samotar, Super špon, Razbojniški brlog, Lepotec Bučko; Banda v hosti, Spopad na Rožniku*), Dim Zupan (*Trije dnevi Drekca Pekca in Pukca Smukca, Tri noči Drekca Pekca in Pukca Smukca, Tri skrivnosti Drekca Pekca in Pukca Smukca, Tri zvezdice Drekca Pekca in Pukca Smukca, Tri spoznanja Drekca Pekca in Pukca Smukca, Trnovska mafija, Trnovska mafija drugič, Leteči mački*), Milan Dekleva (*Bučka na Broadwayu*), Desa Muck (*Pod milim nebom*), Primož Suhodolčan (*Košarkar naj bo!, Kolesar naj bo!*), Janja Vidmar (*Junaki petega razreda, Moj prijatelj Arnold*), Špela Kuclar (*Ne bom več pobegnila*), Nataša Mrvar (*Špela detektivka*), Jože Rode (*Argo-navt(k)i, Vsega je kriva Hedika*), Polona Škrinjar (*Klapa Jòka Koprive*).

Slovenska mladinska realistična avanturistična proza ima naslednje tipe:

- **Pomorska avanturistična proza**, kamor sodijo literarna dela, ki opisujejo dogodivščine, povezane z morjem, pa naj gre za odkrivanje zakladov (Dragotin Vresnik, Anton Ingolič), morjeplovstvo (Tone Seliškar) ali gusarstvo (Ivan Sivec). V tovrstni prozi so pogosti opisi morja, otokov, obale, vremenskih razmer in občutkov književnih oseb, predvsem njihove navezanosti na Jadransko morje, kjer je dogajalni prostor večine knjig. V pomorsko avanturo spada tudi priredba Jana Baukarta *Marko Senjanin, slovenski Robinzon*, ki je pravzaprav prevod s priredbo imen in delno književnega prostora znamenitega dela Daniela Defoeja

Robinson Crusoe. Čeprav v drugih nacionalnih književnostih govorijo o robinzonadi kot posebnem tipu avanturistične proze, ga lahko v slovenskem prostoru združimo s pomorstvom, saj je omenjeno Baukartovo delo eden redkih primerov tovrstnega književnega besedila za otroke. Po Baukartu sodita med robinzonade še književni deli *Golo Morje* (Mate Dolenc) in *Potopljena galeja* (Anton Ingolič).

- **Potopisna avanturistična proza**, kjer je z resničnimi zgodovinskimi in/ali geografskimi podatki podkrepljena praviloma izmišljena zgodba, katere glavna oseba je majhen otrok, ki se po spletu okoliščin znajde v tujem svetu, kar ga navdaja s strahom, spoštovanjem in radovednostjo. V teh delih so opisane nenavadne pokrajine, ljudje z drugačnimi navadami, težke okoliščine za preživetje, pogum, ki odlikuje književne osebe, da sploh zmorejo preživeti v nenavadno hudih razmerah. Predstavniki potopisnega podžanra so: Mimi Malenšek, Oskar Hudales in Jože Rode.
- **Športna avanturistična proza**, v kateri sicer prednjači športna utopija (Ivan Sivec), deloma pa se naslanja na realistične športne dogodivščine (Primož Suhodolčan, Vitan Mal). Športna avantura se v slovenskem prostoru uveljavi šele v zadnjih petih letih, med mladimi bralci pa si pridobi velike simpatije, sploh Sivčeva dela, ki ob športu izpostavljajo še detektivske elemente.
- **Taborniška avanturistična proza** je posebnost v slovenskem prostoru, saj je to pustolovščina, ki se dogaja otrokom, združenim v taborniško organizacijo. Ta organizacija ima predpisana pravila vedenja in dolžnosti članov. Knjige s taborniško tematiko so večinoma izhajale v sedemdesetih letih, v njih pa je najti močan vpliv političnega sistema (Oskar Hudales, Ivo Zorman, Vitan Mal), medtem ko v devetdesetih letih zgodbe opisujejo drugačne tabornike, katerih najpomembnejše pravilo je varovanje narave. Ekološka problematika je vidna v delu Janje Vidmar, deloma pa tudi v začetni knjigi peteroknjižja *Vsega je kriva Hedika* Jožeta Rodeta.
- **Otroška detektivka**, ki se bistveno razlikuje od nemladinske detektivke. V otroški detektivki so glavne osebe praviloma vedno otroci, ki razkrivajo negativna dejanja odraslih. Otroška detektivka je mešanica detektivskega in kriminalnega žanra, skoraj nikoli pa ne gre za umor, temveč so najpogostejše teme odkrivanje zakladov, prevar, ugrabitev. Pisci otroške detektivke so Bogdan Novak, Brane Dolinar, Janja Vidmar, Vitan Mal, Smiljan Rozman, Nataša Mrvar, Leopold Suhodolčan, Ivan Sivec.
- **Vsakanje dogodivščine**, kamor spadajo različni motivni krogi:
 - beg od doma (Špela Kuclar, Desa Muck, Pavle Zidar),
 - kraja (Venceslav Winkler, Fran Milčinski),
 - ugrabitev (Ivo Zorman),
 - socialna in zgodovinska pustolovščina (Ivo Zorman, Miha Matè, Pavle Zidar, Vitan Mal, Leopold Suhodolčan, Milan Dekleva, Polona Škrinjar),
 - avantura, povezana s humorjem (Slavko Pregl, Dim Zupan).

4 Značilnosti slovenske mladinske realistične avanturistične proze

V tovrstni prozi so glavni snovni element pustolovščine, ki jih doživljajo in vedno uspešno rešijo glavne književne osebe, najpogostejše je to skupina otrok. Glavna književna oseba ima apriorno pozitivne lastnosti in se bori proti negativni

književni osebi (pogosto odrasli). Dogajanje je navadno postavljeno v čas počitnic, ko otroci nimajo šolskih obveznosti, dogodki so nizani sintetično. Motivacija književnega dela je najpogostejše verjetnostna (realistična), zgodbo praviloma pripoveduje tretjeosebni pripovedovalec, ki obvladuje scenično perspektivo. Zgodba se odvija v intervalih, saj se spešenje in zaviranje enakomerno izmenjujeta. Najpomembnejši element tovrstne proze je nerešljivo-rešljiv problem, ki se izteče v srečen konec. Prevladujejo mogoči dogodki, osebe, resnična književni prostor in čas, ki poskušajo ustvariti podobo realne, objektivne dogodivščine.

Literatura

Chris Baldick, 1990: *Concise dictionary of literary terms*. Oxford: Oxford university press.

Vladimir Biti, 1997: *Pojmovnik suvremene književne teorije*. Zagreb: Matica hrvatska.

Milan Crnković, 1990: *Dječja književnost*. Zagreb: Školska knjiga.

Humphrey Carpenter, Mari Prichard, 1987: *The Oxford companion to children's literature*. Oxford: Oxford university press.

Miroslava Genčiova: *Zvrstna področja, vrsti in zvrstne oblike v otroški in mladinski književnosti*. Prev. Božena Orožen. *Otrok in knjiga* 11 (1980).

Janko Kos, 1981: *Morfologija literarnega dela*. Ljubljana: DZS (Literarni leksikon, 15).

Matjaž Kmecl, 1996: *Mala literarna teorija*. Ljubljana: Založba M&N.

Lexikon der Kinder- und Jugendliteratur, 1977. Heinsbach über Weinheim: Beltz.

Rečnik književnih termina, 1985. Beograd: Nolit.

Svetlana Slapšak, 1997: *Pustolovski roman potuje na vzhod*. Ljubljana: IHS – Fakulteta za popdiplomski humanistični študij (Studia humanitatis. Apes, 7).

Summary

The Slovene children's realistic adventurous prose

The paper will present the perspective in genre in greater detail, that is the children's realistic adventurous prose, combining six sub-genres: naval adventurous prose, travellers' prose, sports adventurous prose, camping adventurous prose, detective stories and daily adventures.

The most significant authors of such prose are: Tone Seliškar, Mirko Kunčič, Oskar Hudales, Anton Ingolič, Brane Dolinar, Leopold Suhodolčan, Vitan Mal, Ivo Zorman, Slavko Pregl, Ivan Sivec, Bogdan Novak, Dim Zupan, Primož Suhodolčan and Janja Vidmar.

The children's adventurous prose shares the following characteristics: the main subject is the adventures, experienced and always successfully solved by main literary characters, most frequently by a group of children. The main hero a priori possesses positive characteristics and fights against a negative literary character (usually an adult). The story is usually set in the time of holidays, when children do not have any school obligations. The events follow each other synthetically. Most of the time the motivation is plausible, a story is narrated by a third-person narrator who handles the scenic perspective. Since hurrying and braking regularly replace each other, the story unfolds at intervals. The most important element of such prose is an insoluble-soluble problem which turns out well. The prevailing events, people, a real literary place and time try to establish an image of a real, objective adventure.

Translated by Bojana Panevski